

Hoofstuk 17

Die Verligting aan die einde van die eeu

Aan die einde van die eeu word dit duidelik dat die Verligting wel breë lae van veral die opgevoede burgery en die adel beïnvloed het. Groot getalle van die gewone Ortodokse, selfs Konfessionele kerkvolk het die denke van die Verligting egter afge-wys, al was dit so dat daar nie meer sulke sterk woordvoerders van hierdie groepe was nie. Die bevindelikes het buitendien hulle eie gang gegaan.

Aan die ander kant was dit ook waar dat al meer predikante van die universiteite gekom het wat in die kerk gestreef het na 'n ondogmatiese Christendom, dit wil sê, 'n Christendom waarin belydenisskrifte, 'n sigbare kerk, 'n gesaghebbende Bybel en prediking ondersteun deur sakramente, as 'bepenkings' aangevoel is. Die individualistiese vryheidsywer is hier hoog opgeskroef. In hierdie kringe is die verdraagsaamheid hoog aangeprys en is terselfdertyd enige verband tussen die kerklike en staatkundige lewe afgesny. Terselfdertyd is die leer van die sestiende-eeuse Hervorming verwerp en word al die klem op die Humanistiese elemente gelê.

So het 'n nuwe vorm van Christelike geloofsverstaan na vore gekom wat van die universiteit na die kansel gedra is en vandaar na geleerde genootskappe. Dit is hierdie nuwe Protestantisme wat 'n groot aandeel het in die sekularisasieproses, want dit het tred gehou met die kulturele en geestelike ontwikkeling van die tyd.

Die finale breuk van die filosofiese denke met die boodskap van die evangelie, word verteenwoordig deur die groot figuur, Immanuel Kant (1724-1804), wat in Koningsbergen hoogleraar in die filosofie was. Met sy Rasionalistiese uitgangspunt het Kant in sy werk, *Kritik der reinen Vernunft*, die oorblywende Supranaturalistiese afleidings in die filosofie as onhoudbaar afgewys. Hoewel hy in sy *Kritik der praktischen Vernunft* nog ruimte laat vir 'n metafisika om sodoende sin te kan gee aan die menslike wêreld in sy etiese verantwoordelikheid en bestemming, hoewel hy nog werk met die postulate, 'God', 'vryheid' en 'onsterflikheid', was die resultaat van sy denke dat hy die metafisika en die geloof hulle bestaansruimte ontnem het. Daar-

om leer Kant ook dat 'n mens die kennis en wete moet ophef of opskort om 'n plek vir die geloof te maak. Hierdie opvatting is in die daaropvolgende tyd wyd aanvaar.

Kant se denke word die beginpunt van die negentiende-eeuse anti-metafisiese denke, wat 'n nuwe wêreld wou bou op 'n natuurwetenskaplik-gefundeerde basis, wat die Christelike wêreldbeskouing en mensopvatting moes vervang. Die anti-metafisiese wêreldbeeld van die wêreld ná Kant, het die geloof in die lewende God en sy bestaan verwerp, omdat die natuurwetenskap God en sy bestaan nie kan bewys of substansieer nie. Dan word 'n nuwe metafisika gebou, naamlik die metafisika van die outonomie van die natuurwetenskap, die tegniek en die organisasie (sosiaal, politiek en ekonomies). So word wetenskap, tegniek en organisasie en die mensgemaakte magte nou die sake waarvan die mens sy heil moet ver wag.

Die verarming van die kerk en die evangelie, wat met die Rasionalisme en die Verligting begin het, word so voortgesit. In die plek van die sentrale Bybelse waarhede – sonde, verlossing en dankbaarheid – kom nou die optimisme oor die mens en sy wêreld. Die rasoniele mens wat in homself die maatstaf van alles is, selfgenoegsaam en verlig om homself in alles te handhaaf, kom nou op die voorgrond. Geleidelik en algaande word dit duidelik dat die hele moderne wêreldbeeld voortkom uit die wil tot mag en oorheersing. Die moderne mens wil nie meer die skepping en die lewende God wat die Skepper is, ken en eerbiedig nie, maar hy wil die skepping en die mensdom soveel moontlik beheers en gebruik.

Aan die ander kant het die Verligting ook positiewe lesse vir die kerk gehad. So moes die kerk die les van godsdiensvryheid en verdraagsaamheid leer, wat veral vir die Rooms-Katolieke Kerk 'n enorme opgawe was. In die Protestantisme en veral in Calvinistiese Nederland, was, vanweë die geloof in die lewende God, verdraagsaamheid vanselfsprekend, want dwang kan die verhouding met God nie bepaal nie. Hoewel die owerheid die swaard dra, ook om die eer van God te handhaaf, kan dwang nie die ontferming van God bewerk nie. Daarom kan die Calviniste in Nederland die afwykende mening verdra, omdat dit niks kan verander aan die ontferming van God wat Hy bewys aan die mense wat aan Hom behoort nie. Dit is die rede waarom Descartes, Spinoza en selfs Pierre Bayle toegelaat is om hulle geskrifte in Nederland te publiseer.

In die tweede plek dwing die Verligting, op 'n moeilike manier, die kerk om weer te verstaan dat die mens nie in staat is om vanuit homself en sy wêreld, vanuit sy verstand en wetenskap uit te kom by die lewende God nie. As God Hom nie aan die mens openbaar nie, weet die mens niks van God nie. In die Verligting en daarna het die kerk hom deur die wêreld laat verlei om te dink dat die bestaan van God deur die rede van die verligte mens bepaal kan word. Daarom het die kerk in die agtiende en ook die negentiende eeu probeer om met allerhande sinteses van kerk

en wêreld, die probleem van botsende opvattinge in wêreldbeskouing en mensopvatting op te los. Dit het geen vrug opgelewer nie en dit sou lank duur voor die kerk weer die werklike sîn van die evangelie verstaan het. Die sekularisasieproses het egter diep in die kerklike lewe en in die kultuur van die wêreld ingevreet. So het die kerk al meer 'n randverskynsel in die wêreld geword.

